ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ กับการพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์

ดร.กนกนุช ชื่นเลิศสกุล*
Kanoknuch Chunlestskul

สืบเนื่องจากความรู้และประสบการณ์ เป็นมรดกของชาติที่สืบทอดกัน โดยผ่านประชาชนในชาติ และในขณะเดียวกันประชาชนสามารถใช้ความรู้ดังกล่าวในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพ เพื่อการดำรงชีวิตของตนเองและสร้างประโยชน์ให้กับสังคม ซึ่งหมายถึงว่าผลลัพธ์ของการจัดการศึกษา จะย้อนกลับมาเป็นเงื่อนไขผลักดันเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชาติได้

สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ที่ตระหนักถึงภารกิจในการกำหนดอนาคตของชาติ โดยผ่านหลักสูตรที่เปิดสอน จึงต้องดำเนินการจัดการเรียนการสอนบนความสำนึกและความรับผิดชอบต่อความมั่นคงของประเทศในระยะยาว ซึ่งหมายถึงว่า ไม่เพียงการจัดหลักสูตรให้มีความทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพความต้องการของสังคมปัจจุบัน แต่ยังต้องเป็นหลักสูตรที่ชี้นำทิศทางของสังคมที่ควรจะเป็นในอนาคตได้ด้วย

บทความฉบับนี้ มีเป้าหมายเพื่อนำเสนอแนวคิดบางประการเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ ด้วยการใช้ทฤษฎีการดูแลมนุษย์เป็นแกน แต่เนื่องจากการทบทวนวรรณกรรมของผู้เขียนยังไม่พบข้อเขียนหรือบทความที่เขียนถึงการนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์มาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรโดยตรง อีกทั้งเนื้อหาของทฤษฎีการดูแลมนุษย์ก็เป็นการดูแลระหว่างพยาบาลกับผู้ป่วย มิใช่ผู้สอนกับผู้เรียน ผู้เขียนจึงได้เรียบเรียงเนื้อหาในตอนต้นของบทความฉบับนี้จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากการสะท้อนคิดเนื้อหาส่วนตัวของบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนเองไว้ในตอนท้าย ซึ่งยังไม่ได้รับการตรวจสอบหรือการวิจารณ์จากผู้อื่น

ผู้เขียนหวังว่าบทความฉบับนี้ จะเป็นสื่อในการเปลี่ยนความเห็นกับท่านผู้อ่านที่สนใจในการร่วมทำความกระจ่างเกี่ยวกับการประยุกต์ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ไปสู่การพัฒนาหลักสูตรในปรากฏการณ์จริงทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ดังคำถาม-คำตอบต่อไปนี้

เพราะเหตุใดจึงต้องมีการพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์?

ประเทศจะก้าวหน้าได้ก็ต้องอาศัยการสร้างงานของประชาชนในชาติ ซึ่งผ่านการศึกษาอบรมให้มีความรู้พื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพ สถานศึกษาที่สามารถจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนให้ทันสมัย ชี้นำสังคมและแผนการพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่เหมาะสม จึงนับเป็นการบริหาร

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

หลักสูตรที่ส่งเสริมการพัฒนาอนาคตของชาติ

ในทางกลับกัน เมื่อประเทศชาติเจริญก้าวหน้า โดยใช้ความรู้เหล่านั้นเป็นฐานการปฏิบัติงาน สถานศึกษาก็ย่อมจะได้รับงบประมาณสนับสนุนเพื่อให้สามารถบริหารจัดการหลักสูตรให้บรรลุเป้าหมายในวงงบประมาณที่สูงตามมาด้วย ซึ่งหมายถึงว่า การจัดการศึกษากับการพัฒนาประเทศต่างมีอิทธิพลหนุนเนื่องซึ่งกันและกัน

การจัดการศึกษาพยาบาลไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนสามารถประกอบวิชาชีพพยาบาลเพื่อให้บริการผู้ป่วยได้ แต่ผลของการให้การดูแลสุขภาพแก่ประชาชนที่เกิดขึ้นย่อมทำให้ประชาชนมีสุขภาพดี ประหยัดค่ารักษาพยาบาลและสามารถใช้ศักยภาพในการทำงานเพื่อตนเอง เพื่อครอบครัวและเพื่อสังคมได้อย่างเต็มที่ และเมื่อประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง ย่อมมีงบประมาณมาใช้ในการปรับฐานเงินเดือนพยาบาล และการขยายการจัดการศึกษาพยาบาลให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้วิชาชีพได้รับการพัฒนาให้ดำรงอยู่คู่กับสังคมในลักษณะเกื้อกูลกันก้าวไปข้างหน้า

หลักสูตรพยาบาลศาสตร์ จึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมตลอดจนสามารถชี้นำทิศทางความต้องการทางสุขภาพที่เหมาะสมแก่สังคมได้ล่วงหน้า

การพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง?

การพัฒนาหลักสูตร ต้องคำนึงถึงประเด็นต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ได้แก่ 1. ประเด็นแนวโน้มปัญหา-ความต้องการของสังคม และนโยบายสาธารณสุข 2. ความสำนึกและความรับผิดชอบของหลักสูตรต่อสังคม 3. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และความสอดคล้องของหลักสูตรกับการจัดการศึกษาอื่น ๆ ที่เป็นบริบทแวดล้อม 4. วิสัยทัศน์การจัดการศึกษาพยาบาล-เป้าหมาย-ความต้องการ ในการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของหลักสูตรที่เปิดสอนทั้งในระดับวิชาชีพและระดับสถาบัน และ 5. การเปลี่ยนแปลงของตัวองค์ความรู้ แหล่งความรู้ และเทคโนโลยี

เพราะเหตุใดจึงนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์ เข้ามาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์?

การสอนทางพยาบาลศาสตร์ เป็นการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนที่อยู่ในช่วงพัฒนาการวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นวัยที่มีความคิด มีประสบการณ์ชีวิต มีความรับผิดชอบต่อตนเอง มีความสามารถในการชี้นำตนเอง รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะนำความรู้ไปพัฒนาการทำงานและการใช้ชีวิตให้ดียิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ มักจะกลัวความล้มเหลว และชีวิตวัยผู้ใหญ่ก็เป็นช่วงชีวิตที่มีบทบาททางสังคม และความรับผิดชอบส่วนตัว ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ได้

หลักสูตรพยาบาลศาสตร์ จึงควรบริหารจัดการให้สอดคล้องกับธรรมชาติพัฒนาการชีวิตวัยผู้ใหญ่ของผู้เรียน ด้วยการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้การแก้ปัญหาในชีวิตจริง ให้ความไว้วางใจและความเคารพในความคิด ความรู้สึก และศักยภาพของผู้เรียน พร้อมทั้งจัดสภาพแวดล้อมให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลาย

การจัดหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ในอดีตที่ผ่านมาใช้แนวคิดทฤษฎีพฤติกรรมศาสตร์เป็นแกนในการจัดหลักสูตร โดยมุ่งเน้นการฝึกให้ผู้เรียนมีความชำนาญในการปฏิบัติทักษะพื้นฐานวิชาชีพ เช่น เทคนิคการฉีดยา ทำแผล วัดปรอท ฯลฯ เพื่อเตรียมคนออก

ไปปฏิบัติงานการบริการในลักษณะขั้นพื้นฐานทั่วไป ซึ่งต่อมาพบว่า การใช้แนวคิดทฤษฎีพฤติกรรมศาสตร์เป็นแกนในการจัดหลักสูตรนั้น เหมาะสำหรับการฝึกอบรมในระดับอาชีวศึกษา เพื่อเตรียมคนออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าการเตรียมพยาบาลในระดับวิชาชีพ และทำให้มีความจำกัดในการพัฒนาการปฏิบัติการพยาบาลไปสู่ขั้นสูง

ต่อมาสภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง อย่างรวดเร็วและซับซ้อน ทำให้ชีวิตของประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงปัญหาสุขภาพของประชาชนตามมา พยาบาลในฐานะที่มีหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของประชาชน จึงจำเป็นต้องขยายบทบาทเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ซับซ้อนขึ้น และสามารถทำงานร่วมกับทีมสุขภาพที่มาจากสาขาต่าง ๆ ได้อย่างร่วมสมัย ดังนั้น การจัดการศึกษาพยาบาล จึงต้องพัฒนาให้สามารถเตรียมพยาบาลในการทำงานระดับที่สูงขึ้น เพื่อให้พยาบาลสามารถปฏิบัติงานที่ซับซ้อนดังกล่าวร่วมกับทีมสุขภาพอื่นได้อย่างเท่าเทียม

นักการศึกษาพยาบาลรุ่นใหม่ ที่เห็นข้อจำกัดของการใช้ทฤษฎีพฤติกรรมศาสตร์ในการพัฒนาหลักสูตร จึงได้นำแนวทฤษฎีอื่น ๆ เข้ามาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรแทน และในจำนวนนี้ ก็มีการนำเสนอ "ทฤษฎีการดูแลมนุษย์"เข้ามาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรด้วยเช่นกัน โดยมีความเชื่อว่า ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ จะช่วยชี้นำให้การพัฒนาหลักสูตรเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมสำหรับการดูแลมนุษย์ในฐานะที่มีความเป็นบุคคล และเอื้อต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาพยาบาล เพื่อก้าวไปสู่การปฏิบัติการพยาบาลขั้นสูงได้มากกว่า

ทฤษฎีการดูแลมนุษย์พัฒนามาจากรากฐานแนวคิดใดบ้าง?

ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจาก 3 แนวคิดย่อย ได้แก่ มุมมองมนุษยนิยม (humanistic-existentialist perspective) ปรัชญาแนวคิดสตรีนิยม (feminist philosophy) และแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) โดยแต่ละแนวคิดย่อมมีคุณลักษณะ ดังนี้

มุมมองมนุษยนิยม (humanistic-existentialist perspective) กระบวนการเรียนรู้ของแนวคิดนี้ เน้นการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอิสระให้คุณค่ากับความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีและคุณธรรมของบุคคล คำนึงถึงความรู้สึกของผู้เรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์ ความเอื้ออาทร พัฒนาตนเองสู่ความสำเร็จสูงสุดของความเป็นมนุษย์ (self-actualized) พร้อมทั้งถ่ายทอดความมีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไปสู่ผู้อื่น ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเคารพในความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ผู้เรียนจะได้รับการสนับสนุนให้มีความรับผิดชอบ ทำงานร่วมกับผู้อื่น และเคารพซึ่งกันและกัน ผู้สอนจะเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้เรียน และเป็นผู้จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาตนเองของผู้เรียน ในขณะที่ผู้เรียนเป็นผู้ที่รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และประเมินผลตนเอง โดยมีผู้สอนเป็นผู้ตรวจสอบผลการประเมิน

ปรัชญาแนวคิดสตรีนิยม (feminist philosophy) กระบวนการเรียนรู้ของแนวคิดนี้ เน้นการพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักรู้ในตนเอง (self awareness) มีความภาคภูมิใจในตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเอง (independent) กล้าเสี่ยง (risk-taking) และเสริมสร้างอำนาจในตนเอง (empowerment) มีความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจและรู้จักใช้อำนาจ ตลอดจนมี

ความสมานฉันท์ร่วมกันในหมู่พยาบาล เป็นนักปฏิรูป (activist) ให้การสนับสนุนผู้รับบริการที่อยู่ในความดูแล มีความเป็นประชาธิปไตย สร้างความเสมอภาคและเครือข่ายวิชาชีพ รวมทั้งผลักดันการเมืองและสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาวิชาชีพ ผู้สอนจะกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาเอกสิทธิ์ส่วนบุคคล กล้าแสดงออก มีความรู้สึกประสบความสำเร็จและเป็นอิสระ การจัดการเรียนการสอนจะเน้นการอภิปรายเพื่อให้ได้มติร่วมกัน ผู้เรียนผู้สอนจะปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะของเพื่อนร่วมงาน รายวิชาในหลักสูตรจะยืดหยุ่นและเอื้อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกหรือปรับเนื้อหาบางส่วนได้เอง การประเมินผลมาจากส่วนของนักศึกษาประเมินตนเอง ผู้สอนและเพื่อนนักศึกษา

แนวคิดปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) แนวคิดนี้เป็นทั้งปรัชญาและวิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ในการศึกษาประสบการณ์ชีวิต กระบวนการเรียนรู้ของแนวคิดนี้ จะให้คุณค่าและความสำคัญกับความหมายที่บุคคลได้ให้กับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต และเน้นการสื่อความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของปรากฏการณ์ โดยใช้การสะท้อนคิดและการบรรยายหมวดหมู่ที่ผุดขึ้นจากปรากฏการณ์ที่เป็นประสบการชีวิตของมนุษย์ ตลอดจนปรากฏการณ์การพยาบาลในสถานการณ์จริงอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งหมายถึงว่า เป็นการเปลี่ยนจุดเน้นจากการฝึกทักษะเชิงเทคนิคไปเป็นการให้ความใส่ใจกับมนุษย์แบบองค์รวมมากขึ้น โดยผู้สอนสามารถเลือกปรากฏการณ์ที่เหมาะสมจากตำราแล้วนำมาปรับเข้ากับเนื้อหาการสอนเพื่อนำไปอภิปรายในชั้นเรียน หรือใช้วิธีการศึกษาประสบการณ์ชีวิตของผู้ป่วยและพยาบาล ด้วยการตั้งคำถามและการจำแนกเป็นหมวดหมู่ หรืออาจเชิญวิทยากรมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชั้นเรียน ส่วนการเรียนการสอนในคลินิก ผู้สอนจะส่งเสริมให้มีการอภิปราย การโต้แย้ง การวิพากษ์วิจารณ์ โดยไม่มีการตัดสิน และไม่มีการควบคุม บีบบังคับ เพื่อเอื้อให้ผู้เรียนมีพลังอำนาจ (empower) อนึ่ง ในการจัดหลักสูตรแบบนี้ ผู้สอนจะไม่เป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ที่เฉพาะเจาะจง เพราะผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ที่ชี้นำตนเองในการเรียนรู้ โดยมีจุดเน้นที่การเรียนประสบการณ์ชีวิตผู้ป่วย เพื่อเอื้อให้เกิดความเข้าใจและหยั่งรู้ผู้ป่วยได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะนำไปสู่ความเอื้ออาทรในการปฏิบัติทางคลินิกเพิ่มมากขึ้น การสอนในลักษณะนี้ จึงเหมาะสมสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะและมีประสบการณ์ทางคลินิกมาแล้วในระดับหนึ่ง

ทฤษฎีการดูแลมนุษย์คืออะไร? มีเนื้อหาสาระสำคัญอะไร?

ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ เป็นทฤษฎีการพยาบาลที่คิดขึ้นโดย ศาสตราจารย์ ดร. จีน วัตสัน โรงเรียนพยาบาล มหาวิทยาลัยโคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา

สาระสำคัญของทฤษฎีการดูแลมนุษย์เน้นการดูแลระหว่าง **"คน กับ คน"** โดยการดูแลระหว่างคนกับคน หมายถึง การดูแลระหว่างพยาบาลกับผู้ป่วย ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็จะต้องผ่านกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเท่านั้น และในเบื้องต้นของแนวคิดการดูแล บุคคลต้องดูแลตนเอง-รักตนเอง (ไม่ใช่ผู้อื่น) ก่อน

ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ มีเป้าหมายการดูแลบุคคลให้มีดุลยภาพ (Harmony) ของจิตใจ ร่างกาย และจิตวิญญาณ / หรืออีกนัยหนึ่งคือ มีความสอดคล้องกัน (congruence) ระหว่างตัวตนตามการรับรู้ (self as perceived) และ ตัวตนตามประสบการณ์จริง (self as experience) โดยในกรณีที่ตัวตนตามการรับรู้ กับ ตัวตนตามประสบการณ์จริงไม่สอดคล้องกัน

บุคคลก็จะอยู่ในภาวะเจ็บป่วยได้ดังสมการ คือ

$$I = ME \text{.....} Harmony$$

$$I \neq ME \text{.....} Illness$$

กระบวนการดูแลมนุษย์เป็นกระบวนการที่มีความเป็นพลวัตร แต่ละองค์ประกอบของทฤษฎีมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและมีความเป็นองค์รวม พยาบาลและผู้ป่วยในทฤษฎีนี้ต่างก็มีตัวตน (self) และภูมิหลัง (Phenomenal field) ที่แตกต่างกัน เมื่อมาพบกัน พยาบาลเป็นฝ่ายผู้ให้การดูแล ผู้ป่วยเป็นฝ่ายผู้รับการดูแล โดยเป็นที่น่าสนใจว่า ช่วงขณะที่มีการดูแลเกิดขึ้นจริงระหว่างพยาบาลกับผู้ป่วยตามแนวคิดทฤษฎีนี้ (Actual caring occasion) มิได้หมายถึงการมาพบสัมผัสกันตามธรรมดาเหมือนการดูแลวัตถุหรือการดูแลทั่ว ๆ ไป แต่จะต้องเป็นการดูแลที่ต่างฝ่ายต่างเข้าถึงความรู้สึกและสัมผัสจิตใจของกันและกันในลักษณะที่จิตใจ-ร่างกาย-จิตวิญญาณของฝ่ายหนึ่งประสานเข้ากับจิตใจ-ร่างกาย-จิตวิญญาณของอีกฝ่ายหนึ่ง (one's mind-body-soul engage with another's mind-body-soul) จนกระทั่งจิตวิญญาณของทั้งสองฝ่ายหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน (a spiritual union occurs between the two persons) อย่างที่เรียกว่า **การดูแลที่เข้าถึงความรู้สึกของกันและกัน (Transpersonal caring)** จึงจะนับได้ว่าเป็นการดูแลที่ตรงกับความหมายของการดูแลในทฤษฎีนี้

อนึ่ง การดูแลในทฤษฎีการดูแลมนุษย์ จะต้องคำนึงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคลและให้การดูแลแบบองค์รวม ในขณะที่พยาบาลและผู้ป่วยอยู่ในภาวะที่การดูแลเข้าถึงความรู้สึกของบุคคลนั้น ทั้งสองฝ่ายจะหลุดพ้นจากการคิดถึงเวลา สถานที่ ภูมิหลังของกันและกันชั่วขณะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าทั้งพยาบาลและผู้ป่วยต่างฝ่ายต่างอยู่เหนือตนเอง เวลา สถานที่ ภูมิหลังของกันและกัน พยาบาลจะเข้าไปสู่สนามปรากฏการณ์ของผู้ป่วยและผู้ป่วยก็จะเข้ามาในสนามปรากฏการณ์ของพยาบาล เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รับรู้ถึงความเป็นมนุษย์ของกันและกัน ซึ่งเอื้อให้พยาบาลดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของผู้ป่วย พร้อมกับช่วยให้ผู้ป่วยกระทำสิ่งที่ดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุดในสถานการณ์ขณะนั้น ในลักษณะการทำงานร่วมกันอย่างมีความเสมอภาค (coparticipant) ซึ่งเป็นผลให้เกิดดุลยภาพตามมา

การปฏิบัติการดูแลโดยใช้แนวคิดทฤษฎีการดูแลมนุษย์ จึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดการดูแลในระดับที่เป็นการดูแลอย่างเข้าถึงความรู้สึกของบุคคลให้ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยการดูแลจำนวน 10 ประการ ได้แก่ 1. สร้างค่านิยมเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นและมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ 2. สร้างศรัทธาและความหวัง 3. ไวต่อความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น 4. สร้างสัมพันธภาพในการช่วยเหลือและไว้วางใจซึ่งกันและกัน 5. ยอมรับการแสดงออกของความรู้สึกทั้งทางบวกและทางลบ 6. ใช้กระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์อย่างสร้างสรรค์ 7. สร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลในกระบวนการเรียนรู้ 8. ประคับประคอง สนับสนุน และแก้ไขสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพ จิตสังคม และจิตวิญญาณ 9. ช่วยเหลือเพื่อให้การตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล และ 10. สร้างเสริมพลังจิตวิญญาณ ดังแผนภาพกระบวนการดูแลมนุษย์ ภาพที่ 1

กระบวนการดูแลมนุษย์

องค์ประกอบ

1. บุคคล (ตัวตน- Self : ผู้ป่วย/พยาบาล)
2. สนามปรากฏการณ์ (ภูมิหลัง/บริบท : Phenomenal field)
3. ช่วงขณะที่มีการดูแลเกิดขึ้นจริง (Actual caring occasion) ในลักษณะของการดูแลที่เข้าถึงความรู้สึกของบุคคล (Transpersonal caring)
4. ปัจจัยการดูแล 10 ประการ (Carative factors)

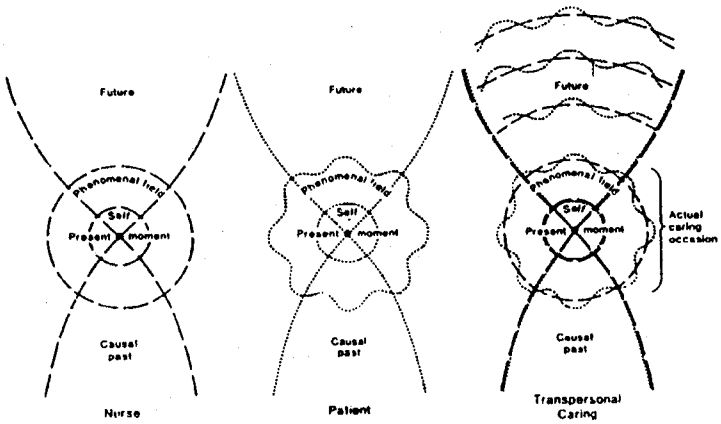

แผนภาพที่ 1 แสดงความเป็นพลวัตรของกระบวนการดูแลมนุษย์ (Watson, 1988, p. 59)

จะนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรได้อย่างไร?

เป้าหมายของหลักสูตรที่ใช้ทฤษฎีการดูแลเป็นแกน ก็คือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับปรัชญาวิชาชีพการพยาบาล เน้นทักษะการวิเคราะห์การแก้ปัญหา และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

วิธีการและประสบการณ์การเรียนรู้ของหลักสูตรจะถูกกำหนดบนฐานของศาสตร์การดูแลมนุษย์ ที่ได้มาจากประสบการณ์ชีวิตที่เกิดขึ้นจริง (actual reality of live experience) ด้วยวิธีการปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) แทนเนื้อหาที่กำหนดจากมุมมองของผู้สอนและวิธีการสอนแบบดั้งเดิม

เนื้อหาสาระและวิธีการดำเนินการของหลักสูตรที่ใช้ทฤษฎีการดูแลเป็นแกน จะได้รับการคัดเลือกให้สอดคล้องกับปรัชญา และเป้าหมายของหลักสูตร โดยเนื้อหาสาระเชิงทฤษฎีที่สอนจะเป็นเพียงสื่อที่ใช้กระตุ้นผู้เรียนให้พัฒนาการเรียนรู้ การสอนจะเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติทางคลินิก ในลักษณะที่ทฤษฎีและการปฏิบัติต่างชี้นำซึ่งกันและกัน ซึ่งต่างจากการสอนในแบบดั้งเดิมที่ใช้ทฤษฎีชี้นำไปสู่การปฏิบัติในลักษณะทิศทางเดียว

ตัวอย่างหมวดหมู่ที่เป็นสาระสำคัญของการดูแล ได้แก่ การดูแลตนเองและผู้อื่น การดูแลแบบองค์รวม คุณลักษณะของการดูแล ทักษะที่เป็นองค์ประกอบของ

การดูแล กระบวนการพยาบาล การวิจัยเกี่ยวกับการดูแล และขอบเขตของบทบาทพยาบาลที่ให้การดูแล

สำหรับวิธีการสอน การสอนด้วยการบรรยายจะใช้น้อยแต่จะใช้การแสดงบทบาทจำลอง การโต้แย้ง การอภิปราย การตั้งคำถาม กรณีศึกษา และการใช้สื่อการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนได้มองเห็นมุมมองที่แตกต่างหรือมุมมองที่ตรงกันข้าม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาพุฒิปัญญาให้กว้างและลึกซึ้งขึ้น เน้นการสอนด้วยการสืบค้นประสบการณ์ชีวิตที่เกิดขึ้นจริงของผู้ป่วย เพื่อช่วยให้มองเห็นความซับซ้อนของชีวิตจริงในบริบทของการปฏิบัติการพยาบาล และพัฒนาความหมายในการปฏิบัติการพยาบาล ส่วนการวัดและการประเมินผลการศึกษา จะเน้นการเขียนวิเคราะห์-สังเคราะห์ ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และกระบวนการแก้ปัญหา

นอกจากนี้ บรรยากาศของกระบวนการเรียนรู้ในหลักสูตรที่ใช้ทฤษฎีการดูแลเป็นแกน ก็เป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประสิทธิผลของการเรียนรู้ที่นักพัฒนาหลักสูตรต้องคำนึงถึง กล่าวคือ ผู้สอนและผู้เรียนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะสัมพันธภาพเชิงการดูแล (faculty-student caring relationship) ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่เปิดเผย ซื่อตรง มีความเอื้ออาทร และสามารถสร้างสัมพันธภาพเพื่อให้การสนับสนุนผู้เรียนได้

ผู้สอนจะทำหน้าที่ช่วยชี้แนะให้ผู้เรียนพัฒนาวุฒิภาวะในการเรียนรู้และความสามารถทางสติปัญญา โดยชี้แนะให้ผู้เรียนมองย้อนสาระที่เรียนรู้ เพื่อวิเคราะห์ถึงเบื้องหลังหรือที่มาของเนื้อหาสาระหรือข้อตกลงเบื้องต้นของสิ่งที่ได้เรียนรู้ นอกจากนั้น ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่สามารถทำหน้าที่ได้หลากหลายบทบาทเพื่อจะได้จัดประสบการณ์เรียนรู้แก่ผู้เรียนได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้เชี่ยวชาญทั้งในศาสตร์การเรียนรู้ และเนื้อหาสาระที่สอน

ที่สำคัญ ผู้สอนเปรียบเสมือนผู้ร่วมงานของผู้เรียน มีความสามารถในการตั้งคำถามและในการสนทนากับผู้เรียน เพื่อพัฒนาความใฝ่เรียนรู้ ความเอื้ออาทร จริยธรรม และความกล้าแสดงออก โดยการสนทนาระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนในหลักสูตรนี้ จะเปรียบเสมือนวิถีทางในการสืบค้นและการขยายเนื้อหาวิชา ซึ่งจะช่วยกระตุ้นและส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งแก่ผู้สอนและผู้เรียน

พร้อมกันนั้น ผู้สอนจะต้องไวต่อความต้องการของผู้เรียน เติมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองให้กับผู้เรียน ให้การกระตุ้นและสนับสนุนผู้เรียน กระตือรือร้นและพร้อมเสมอที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เรียนเมื่อผู้เรียนติดขัด หรือมีปัญหาอุปสรรคในการเรียนรู้เกิดขึ้น ผู้สอนใช้เวลาร่วมกับผู้เรียนในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ บอกความคาดหวังหรือเป้าหมายของกิจกรรมที่มอบหมายให้ การประเมินผลทั้งในด้านบวกและด้านลบ ตลอดจนแสดงออกให้ผู้เรียนได้ประจักษ์ถึงความสอดคล้องระหว่างแนวคิดของผู้สอนกับพฤติกรรมของผู้สอน โดยผู้สอนแสดงพฤติกรรม-ความเชื่อที่เป็นคุณลักษณะของการดูแลมนุษย์ ซึ่งหากบุคคลใดไม่มีความเชื่อดังกล่าว ก็จะไม่สามารถสอนในลักษณะนี้ได้

ส่วนผู้ที่จะเรียนในหลักสูตรนี้ จะต้องจัดให้มีจำนวนผู้เรียนไม่มากนัก ผู้เรียนเป็นผู้ที่กระตือรือร้นในการแสวงหาการสนับสนุนและการชี้แนะจากผู้สอน ผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจ บริหารจัดการกับความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ รวมทั้งจัดการกับความหลากหลายและความขัดแย้งที่พบ มีความยืดหยุ่น มีวุฒิภาวะทางปัญญาพอที่จะรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง และมีความสามารถพอที่จะเผชิญกับปัญหาความคลุมเครือ ความไม่แน่นอนที่พบได้

ข้อดีของหลักสูตรที่ใช้ทฤษฎีการดูแลมนุษย์เป็นแกน ก็คือ สัมพันธภาพในกระบวนการเรียนรู้ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน จะช่วยเพิ่มความภาคภูมิใจและความเชื่อมั่น ตลอดจนความสามารถของผู้เรียน ผู้เรียนจะมีแรงจูงใจจากภายใน มีความรับผิดชอบ มีพัฒนาการและการเติบโตทางปัญญา และมีความพึง

พอใจเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาการปฏิบัติงานในคลินิกและสถานภาพของวิชาชีพ

ส่วนข้อจำกัดของการนำหลักสูตรที่ใช้ทฤษฎีการดูแลมนุษย์เป็นแกน ก็คือ การจัดการศึกษาให้ได้ผลดีตามอุดมคติต้องใช้เวลาและแรงงานสูง ต้องมีการวางแผนในระยะยาวอย่างลึกซึ้ง มีการสร้างกลยุทธการสอนใหม่และพัฒนาผู้สอนอย่างเป็นระบบ

ความคิดเห็นของผู้เขียนต่อการนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์มาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์

ผู้เขียนเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์มาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ เพราะศาสตร์การพยาบาลเป็นศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์ (human science) วิชาชีพการพยาบาลเป็นวิชาชีพที่ให้บริการและมุ่งเน้นการปฏิบัติ (service & practice oriented) **การจัดการศึกษาพยาบาลทำหน้าที่เตรียมพยาบาลให้มีความสามารถในการปฏิบัติการบริการพยาบาลแก่ผู้รับบริการ มีเป้าหมายและกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการปลูกฝังความคิดของการดูแลมนุษย์ (human care) ด้วยการสอนให้ "มนุษย์ดูแลมนุษย์" ซึ่งจำเป็นต้องเริ่มต้นจากผู้สอนดูแลความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน ด้วยการจัดการเรียนการสอนที่คำนึงถึงธรรมชาติและความต้องการของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีดุลยภาพ เกิดความสุข นำพาความสุขและดุลยภาพไปสู่ผู้รับบริการและบุคคลรอบข้าง**

หากสามารถบริหารหลักสูตรได้อย่างสอดคล้องกับปรัชญาเบื้องต้นของหลักสูตร ผู้เขียนเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ย่อมเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิชาชีพและสังคมได้ในทิศทางที่เป็นอุดมคติ เพราะผู้เรียนจะมีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาและรับผิดชอบในการเรียนรู้ในเรื่องที่มีความหมายหรือมีความสำคัญสำหรับตน เป็นผู้วางแผน-บริหารจัดการ-บังคับ-ควบคุมพฤติกรรมการเรียนรู้ของตัวเอง ในลักษณะที่เป็นการจูงใจจากภายในตน ส่วนผู้สอนจะมีความศรัทธาและเคารพในศักยภาพของผู้เรียน ให้การยอมรับผู้เรียน ทำตัวเป็นเหมือนเพื่อนหรือหุ้นส่วน เอื้ออำนวยโอกาส จัดสภาพแวดล้อม ส่งเสริม สนับสนุน ดูแลให้โอกาสผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีความอิสระในการเรียนรู้ มีความคิดสร้างสรรค์เกิดความภาคภูมิใจในตนเองใฝ่หาการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องด้วยตนเองได้ดียิ่งขึ้น

การจัดการเรียนการสอนในลักษณะนี้ จึงมิได้เพียงต้องการสร้างทักษะความชำนาญให้กับผู้เรียนเท่านั้น หากแต่ยังสร้างดุลยภาพและความสุขในกระบวนการเรียนรู้ เอื้อให้พัฒนาศักยภาพความเป็นมนุษย์ ให้สามารถคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และสามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ดีกว่าเดิมได้ ในลักษณะที่เป็นความคิดก้าวหน้าและไม่หยุดนิ่ง เพื่อจะได้ปรับปรุงการปฏิบัติไปสู่การพัฒนาตนเองและการพัฒนาสุขภาพได้อย่างต่อเนื่อง

สืบเนื่องจาก ผู้เขียนยังไม่พบข้อเขียนหรือบทความที่เขียนถึงการนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์มาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตรโดยตรง อีกทั้งเนื้อหาของทฤษฎีการดูแลมนุษย์ก็เป็นการดูแลระหว่างพยาบาลกับผู้ป่วย มิใช่ผู้สอนกับผู้เรียน ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวมาในช่วงต้นของบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจึงขอนำเสนอสาระและภาพที่ได้จากการเทียบเคียง (analogy) และการเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากสะท้อนคิดเนื้อหาส่วนต้นของบทความ เพื่อขยายให้เห็นแผนภาพการนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์ไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนทางพยาบาลศาสตร์ เพื่อท่านผู้อ่านที่สนใจจะได้ร่วมให้คำวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะ ดังแผนภาพที่ 2

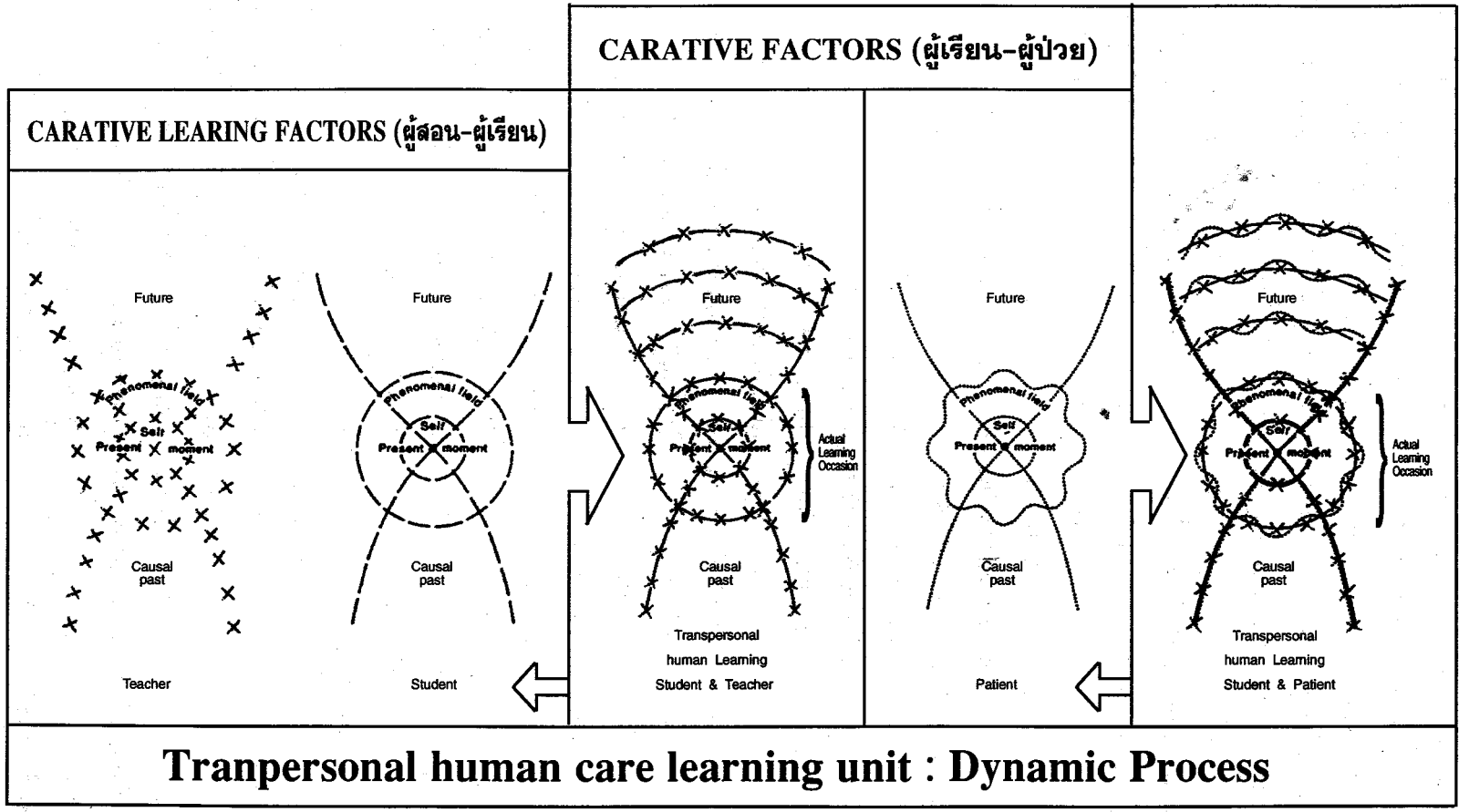

แผนภาพที่ 2 แสดงความเป็นพลวัตรของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดูแลมนุษย์ (transpersonal human care learning unit) ที่ประยุกต์จากทฤษฎีการดูแลมนุษย์ของวัตสัน

สาระสำคัญของแผนภาพที่ 2 เทียบเคียงมาจากแผนภาพความเป็นพลวัตรของกระบวนการดูแลมนุษย์ของวัตสัน ต่างกันเพียงการทดแทนภาพพยาบาลด้วยภาพผู้สอน และผู้เรียน (พยาบาลอาจเป็นผู้สอนหรือเป็นส่วนหนึ่งของบริบทแวดล้อมของการเรียนรู้ได้) โดยในแผนภาพ ผู้สอนกับผู้เรียนจะเปรียบเสมือนหุ้นส่วนของกันและกัน ช่วงขณะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริง (actual learning occasion) ในกระบวนการจัดการเรียนการสอน มีลักษณะเป็นการเรียนรู้จากใจถึงใจ เข้าถึงจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของกันและกัน ซึ่งผู้เขียนขอเรียกว่า **การสอนแบบเข้าถึงความเป็นมนุษย์ของกันและกัน (transpersonal human learning)** โดยมีปัจจัยการดูแลในระหว่างการเรียนรู้ของฝ่ายผู้สอนและผู้เรียน 10 ประการ ที่เทียบเคียงมาจากปัจจัยการดูแล (carative factors) ตามทฤษฎีการดูแลเป็นเงื่อนไข

ผู้เรียนที่ได้รับการสอนแบบเข้าถึงความเป็นมนุษย์ของกันและกันจะมีดุลยภาพ มีความรู้สึกเกี่ยวกับคุณค่าของตนเองเพิ่มขึ้น มีความสอดคล้องระหว่างตัวตนตามการรับรู้กับตัวตนตามประสบการณ์จริง มีความรู้เกี่ยวกับตัวตนภายในของตนเอง เกิดความเข้าใจในธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของตนเอง ซึ่งจะเอื้อให้สามารถเข้าใจผู้อื่นและแบ่งปันสิ่งที่ได้เกิดขึ้นกับตนเองไปสู่ผู้อื่นได้ ต่างจากผู้เรียนที่ไม่ได้รับการเรียนรู้ในลักษณะนี้ และคุณสมบัติที่เกิดขึ้นดังกล่าวของผู้เรียน จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถให้การดูแลที่เข้าถึงความรู้สึกของผู้ป่วยได้ดีและรวดเร็วกว่า

ในทางกลับกัน ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้สอนแบบเข้าถึงความเป็นมนุษย์ของกันและกันนี้ ก็จะ**ได้รับผลลัพธ์เช่นเดียวกับผู้เรียน คือ** มีความปิติสุข เกิดดุลยภาพ มีความภาคภูมิใจ เข้าใจในตนเอง มีความรู้เกี่ยวกับตนเองเพิ่มขึ้น และเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียน ซึ่งทำให้ผู้สอนตามทฤษฎีนี้ มิใช่เป็นผู้ให้เพียงฝ่ายเดียวเหมือนทฤษฎีอื่น หากแต่จะเป็นผู้ที่ได้เรียนรู้และได้ประโยชน์มากกว่าใคร ทั้งในด้านการพัฒนาตนและการนำตนที่พัฒนาแล้วไปพัฒนาผู้อื่นต่อไปอย่างเป็นวงจรต่อเนื่องที่ไม่รู้จบ

อีกส่วนหนึ่งของแผนภาพที่ 2 ผู้เรียนกับผู้ป่วยจะเปรียบเสมือนหุ้นส่วนของกันและกันอีกคู่หนึ่ง โดยภาพหลังจากที่ผู้เรียนพัฒนาการดูแลผู้ป่วยโดยอาศัยความช่วยเหลือจากผู้สอน ผลลัพธ์ของการดูแลอย่างเข้าถึงความรู้สึกของกันและกันระหว่างผู้เรียนกับผู้ป่วยจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับผลลัพธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ทั้งในส่วนที่เป็นผลลัพธ์ฝ่ายผู้ป่วยและผลลัพธ์ฝ่ายผู้เรียน ซึ่งจะโยงไปสู่ผู้สอนได้อีกต่อหนึ่ง และทำให้ผู้สอน ผู้เรียน และผู้ป่วยมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะพลวัตรเป็นหน่วยเดียวกันอย่างมีความเป็นองค์รวมร่วมกัน

การสอนตามทฤษฎีนี้ จึงมิใช่ผู้เรียนเท่านั้นที่ได้เรียนรู้ แต่ผู้สอนและผู้ป่วยต่างก็ได้เรียนรู้ในสถานการณ์ร่วมกัน เพียงแต่ขอบเขตของการเรียนรู้มีทั้งส่วนที่เรียนรู้ตรงกันและต่างกัน โดยลักษณะหน่วยการเรียนรู้อย่างเอื้ออาทรจากใจถึงใจของทุกฝ่ายอย่างเป็นหน่วยเดียวกันดังกล่าวนี้ ผู้เขียนขอเรียกว่า **หน่วยการเรียนรู้เพื่อการดูแลมนุษย์อย่างเอื้ออาทรจากใจถึงใจซึ่งกันและกัน** เทียบเคียงเป็นศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “transpersonal human care learning unit”

ผลลัพธ์ที่เป็นคุณลักษณะสำคัญของหลักสูตร ได้แก่ ดุลยภาพและความสุข กล่าวคือ ดุลยภาพและความสุข เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นควบคุมไปกับความรู้และการเรียนรู้ ทั้งฝ่ายผู้สอน ผู้เรียน ผู้ป่วย โดยผู้สอน ผู้เรียน และผู้ป่วย จะปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพในความเป็นมนุษย์ของกันและกัน ผู้สอนจะใช้สถานการณ์จริงเป็นสื่อเร้าให้ผู้เรียนได้คิด

เพิ่มเติม คิดอย่างหลากหลาย ขยายความรู้ให้นอกเหนือจากตำรา คิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ สังเคราะห์ความรู้ และประเมินตัดสินความรู้ที่คิดได้ ความรู้และทฤษฎีที่เรียนในชั้นเรียนจึงเป็นเพียงข้อมูลเบื้องต้น ส่วนความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะหนึ่ง ๆ ก็จะเป็นเพียงความรู้ชั่วคราวและเป็นความรู้เฉพาะสถานการณ์ที่มาจากปรากฏการณ์จริงขณะนั้น ๆ ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่ความรู้ขั้นสูงได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ความสำเร็จของกระบวนการเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้ ผู้สอนจะต้องช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสอดคล้องระหว่างตัวตนตามการรับรู้ และตัวตนตามประสบการณ์จริง เข้าถึงความรู้ภายในเกี่ยวกับตนเอง ค้นพบพลังอำนาจภายในตนเอง เยียวยาตนเอง และค้นหาความหมายของการเรียนรู้ของตนเอง เพื่อนำไปสู่ดุลยภาพภายในตนและเหนี่ยวนำให้เกิดดุลยภาพในผู้ป่วย ซึ่งจะสะท้อนกลับมาเสริมสร้างดุลยภาพภายในผู้สอนในลักษณะหนุนเนื่องซึ่งกันและกันอย่างไม่รู้จบ ทั้งในระดับร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณอย่างเป็นองค์รวม

ผู้เขียนเชื่อว่า หากสามารถจัดหลักสูตรได้ตรงตามแนวคิดข้างต้น โดยใช้วิธีการปรากฏการณ์วิทยาเป็นวิธีการหลักในการสืบค้นประสบการณ์ชีวิตที่เกิดขึ้นจริงของผู้ป่วย ย่อมจะช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นความซับซ้อนของชีวิตจริงในบริบทของการปฏิบัติการพยาบาล ตลอดจนประจักษ์แจ้งถึงการพัฒนาการให้ความหมายในการปฏิบัติการพยาบาล ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่เหนือปรากฏการณ์จริง อิสระ และหลุดพ้นจากบริบทแวดล้อมในลักษณะของมิติจิตวิญญาณได้ทั้งฝ่ายผู้สอน ผู้เรียน และผู้รับบริการ

อนึ่ง วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ของการจัดการเรียนการสอนที่ผู้เขียนคิดว่าจำเป็นต้องกล่าวถึงและดำเนินการให้ปรากฏเป็นคุณสมบัติของผู้สอนและผู้เรียนในหลักสูตร ก็คือ การสร้างความสามารถในการหยั่งรู้ธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของตนเองและของผู้อื่น เรียนรู้ความเป็นมนุษย์ของตนเองจากผู้อื่น และเรียนรู้ความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นจากตนเอง เพื่อเป็นฐานของการเรียนรู้ภายในตนและภายนอกตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด นำไปสู่ความเข้าใจตนเอง ความเข้าใจผู้อื่นในระดับลึกสามารถให้การดูแลตนและการดูแลผู้อื่นในลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิมได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุดตามมา

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ตามแนวคิดของทฤษฎีนี้ผู้เขียนเชื่อว่าการเตรียมผู้สอน เป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สภาพแวดล้อมตลอดจนบรรยากาศทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันทั้งในและนอกชั้นเรียนของผู้สอนและผู้เรียนก็จะต้องได้รับการดูแลให้สอดคล้องกับปรัชญาของหลักสูตร เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาการดูแลตนเองและการดูแลผู้อื่นได้บรรลุตามปรัชญาที่กำหนด

โดยสรุป การพัฒนาหลักสูตรเป็นการพัฒนาคนและพัฒนาชาติ ซึ่งต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งองค์ประกอบภายในวิชาชีพ องค์ประกอบภายนอกวิชาชีพ และธรรมชาติของวิชา ตลอดจนธรรมชาติของผู้เรียน ที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน

การนำทฤษฎีการดูแลมนุษย์มาเป็นแกนในการพัฒนาหลักสูตร เป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างหลักสูตรเพื่อเข้าถึงธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของตนเองและธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการ**จัดการศึกษาที่ใช้ความเป็นมนุษย์เป็นฐานเพื่อพัฒนามนุษย์ไปสู่ความเป็นอิสระอย่างเป็นอุดมคติ และยั่งยืนอย่างแท้จริง ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคม และระดับสากล**

บรรณานุกรม

กนกนุช ชื่นเลิศสกุล. (2543). "แนวทางการนำทฤษฎีการดูแลของวัตสันมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน : วิชาแนวคิดพื้นฐานและหลักการพยาบาล". **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง การจัดการเรียนการสอนวิชาแนวคิดพื้นฐานและหลักการพยาบาล.** ณ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ชลบุรี. วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2543.

กนกนุช ชื่นเลิศสกุล. (2543). "บทบาทของอาจารย์พี่เลี้ยงในการนิเทศในแนวคิดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง" **เอกสารประกอบการประชุมโครงการสัมมนาอาจารย์พี่เลี้ยงและอาจารย์ประจำเพื่อพัฒนาการศึกษา.** ณ ห้องประชุมอาคารอำนวยการ วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้าจันทบุรี. วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2543.

Bauer, A. Janet. (1990). Caring as the Central Focus in Nursing Curriculum Development. In **The Caring Imperative in Education.** Edited by. Madeleine Leininger and Jean Watson, New York : National League for Nursing.

Norton, Barbara. (1998). From Teaching to Learning : Theoretical Foundations. In **Teaching in Nursing : A Guide for Faculty.** Edited by. Diane M. Billings. & Judith A. Halstead, Philadelphia : W.B.Saunders Company.

Watson, Jean. (1988). **Nursing : Human Science and Human Care : A Theory of Nursing.** New York : National League for Nursing.

Watson, Jean. (1985). **The Philosophy and Science of Caring.** Colorado : Colorado Associated University Press.